

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-1-3>
УДК 930.1:159.953](477)

Оксана Довгополова

Сьогодення України в дзеркалі минулого – проблеми багатшаровості

Статтю присвячено актуалізації проблеми багатшаровості української історії в ситуації широкомасштабної війни росії проти України. Українська спадщина включає в себе культурні шари декількох імперій, дві з яких (російська та СРСР) асоціюються з державою, яка зараз веде війну проти України. Під впливом історії сучасне українське суспільство нерідко характеризується культурне розщеплення та буття в режимі культурного пограниччя: поруч з власне українською культурою та історією існує спадок імперської культури, а імперська історія стала невід'ємною частиною історії самої України. Багатшаровість історії України відображається у складному політичному ландшафті українського суспільства і багато у чому формує його. Дискусії щодо тлумачення історії України ведуть не лише історики, але й політики. Це суттєво впливає на дослідження історичної пам'яті в Україні, але і поступово змінює колективну пам'ять українців. Політика історичної пам'яті багато у чому виявляється під впливом історичної політики держави та інших політичних сил. Головним уроком для України є необхідність чіткого визначення не лише щодо оцінки окремих періодів історії України, але й із методологією надання історичних оцінок. Необхідно до того ж брати за основу спеціальні закони України, присвячені окремим питанням політики історичної пам'яті. Колишній напівколоніальний статус України у складі царської росії та СРСР актуалізує проблему подолання залишків впливу цього колоніального минулого. Тому робота з історичною пам'яттю в Україні передбачає обов'язкове звернення до постколоніальних студій. Стратегія пам'ятання імперського минулого має включати інструменти пропрацювання цих періодів: необхідно надати належну оцінку і дистанціюватися від такого минулого. Авторка простежує динаміку роботи з імперським минулим в останні десятиліття.

Ключові слова: колективна пам'ять, культурна розщеплення, уроки історії, спадок імперської культури, імперія, напівколонія, політика історичної пам'яті.

Вступ

Колективна пам'ять є простором розмови суспільства з власною ідентичністю, простором запитання до минулого в пошуках інструментів для будування образу майбутнього. Як це не парадоксально, але в цьому сенсі пам'ять – це не стільки про минуле, скільки про майбутнє. Цілком очевидним це стає зараз, після переходу війни росії проти України в стадію широкомасштабного нападу в лютому 2022. Розуміння того, що росія воює за минуле, а Україна – за майбутнє, створює загальну рамку інтерпретації сенсів, що розгортаються в контексті війни. Зараз мені йдеться не про протиставлення росії та України, а про ті лінії просторів пам'ятання, які стають полем більш напруженого запитування саме зараз.

Концептуальну рамку цієї розвідки створюють поняття «*lieux de mémoire*» (місця пам'яті – фр.) П'єра Нора [Nora 1998: 7–24], а також розрізнення архівів та канонів пам'яті в теорії Алейди Ассман [Ассман 2016: 23–26]. «Місця пам'яті» П'єра Нора – це сенсові вузли, які розгортають для членів певної спільноти в сюжет про їхню ідентичність (це може бути й точка в просторі, і дещо нематеріальне – як Марсельєза для французів). Колективна пам'ять, за А. Ассман, існує в формі канону (офіційна пам'ять, підтримана системою освіти, публічними комеморативними діями тощо) та архіву (частина знань про минуле, які на даний момент є неактуальними або репресованими; пам'ять позбавлених голосу). Ми працюємо також з метафорою *topogyscape* (пейзаж пам'яті – англ.), запропонованою Полем Базу в контексті аналізу пам'яті в колонізованому просторі, де елементи різних наративів створюють дивні «креольські» конструкти [Basu 2013: 116]. Ландшафти пам'яті стають підґрунтям для формування ідентичностей, що добре працює саме у випадку локальних відчуттів самовизначення.

Концепції культурного розщеплення і культурного пограниччя України

Одним з питань, що активно обговорюються протягом багатьох років, є сліди присутності інших держав на території сучасної України. Інколи це – імперії, інколи – інші політичні утворення різних епох, які на емоційному рівні сприймаються дуже по-різному. Великою мірою з наявністю слідів інших держав пов'язані регіональні ідентичності, що викликає гранично різні реакції від алармізму до захоплення. Нагадаю бурхливі дискусії про «дві України» після виходу в 2003 році книги Миколи Рябчука «Дві України: реальні межі, віртуальні війни» [Рябчук 2003] – саму ж метафору автор використовував ще з 1992 року. Метафора «Двох Україн» демонструє, що кордон колишньої російської імперії

залишив вічний слід в ментальності різних частин країни. Розвиток цієї теорії бачимо, наприклад, в книзі Олександра Зінченка «Польські олені, Обама та колективна пам'ять українців» [Зінченко 2016]. Теорія «двох Україн» робить регіональні ідентичності джерелом небезпеки для самого існування держави.

Активна на початку двохтисячних років дискусія про «дві України» знаходила віддзеркалення не тільки на рівні інтелектуальних вправ, а й на рівні політичного маніпулювання. Нагадаю популярні гасла часів президентських виборів 2004 року та Помаранчевої революції. Якщо проаналізувати обвинувачення, що їх висували одна до одної сторони протистояння, можна здивуватись їхній схожості – обидві сторони звинувачували супротивників в тому, що вони готові віддати Україну в руки могутніх іноземних сил, які знищать українську ідентичність: еліти будуть продають батьківщину своїм іноземним хазяям. З одного боку, таким безжальними чужинцями нібито виступали США, з іншого – росія. Згадаймо політичну рекламу тих часів: з одного боку – рука, що вичавлює сік з апельсину (символу Помаранчевої революції) під звуки новин про військові перемоги НАТО, з іншого – гасло «Ти хочеш, щоб твій син загинув в Чечні? Навіщо ще потрібне подвійне громадянство?» Прикладів подібної політичної реклами можна знайти дуже багато. Зараз навіть дивно згадувати, що неповних двадцять років тому образ ворога міг настільки рівномірно розподілятися між росією та США. 2014-й рік почав абсолютно новий відлік в образах зовнішньої небезпеки, а 2022-й закрив останні питання. В контексті моєї розвідки важливо зафіксувати наявність чіткого проговорювання образу Ворога в контексті конкретної держави з минулого України – СРСР. Готовність росії асоціювати себе саме з СРСР окреслила небезпечний шар українського минулого, який може показати себе як небезпека в майбутньому.

Звісно, концепція двох Україн не вичерпує бачення української регіональної специфіки. Варто нагадати, що відповіддю на метафору Рябчука стала концепція «двадцяти двох Україн» Я. Грицака [Грицак 2002: 3-6], в якій регіональна розмаїтість України представлена як ресурс, який працює на стійкість держави. Бачення в регіональних ідентичностях ресурсу в останні роки створювало не мейнстрімну, але помітну течію української культури. Нагадаю, наприклад, появу репортажного дослідження Олесі Яремчук «Наші інші» Історія українського різноманіття» [Яремчук 2018], яке, попри суперечливу назву, демонструє потребу проаналізувати участь в історії України представників різних субідентичностей. Кожна регіональна ідентичність в той чи інший спосіб віддзеркалює наявність різних політичних традицій на території сучасної України.

Варто пам'ятати, що не всі сліди інших політичних традицій викликають відчуття небезпеки. Можна говорити про певне замилювання

спадком Австро-Угорської імперії, яке спостерігаємо в достатньо різних вимірах. Згадаймо чудовий багатокультурний світ роману «Фелікс Австрія» Софії Андрухович – не ідилічний, та саме багаточаровий (який, на жаль, в екранізації перетворився на ностальгійний сироп).

Ідентичність польсько-українського пограниччя в межах Австрійської імперії знаходить віддзеркалення в розважаннях про центрально-європейську ідентичність. Нагадаю спільні ідентифікаційні пошуки письменників Юрія Андруховича та Анджея Стасюка, які спільно міркують про перетини їхніх поглядів у збірці «Моя Європа» [Андрухович Ю. 2001; Стасюк 2001]. Поляк Стасюк в есеї «Корабельний щоденник» розповідає, як він у певному ностальгійному пафосі щорічно згадує день народження імператора Франца Йосифа. При цьому, зауважує Стасюк, йому цілком байдуже, що великий кайзер розмовляв німецькою [Стасюк 2001: 52]. Андрухович та Стасюк бачать в історії центрально-європейського регіону багато такого, що рівно впізнають як своє поляки та українці. Це, зокрема, ситуація неможливості «закрити» власну історію, в яку неминуче входять представники інших народів. Для Стасюка бути центрально-європейцем – це відчувати єдиною реальною твердю невідзначений простір, межі якого втрачаються між Сходом та Заходом. Цей простір схожий на плавучий острів в постійному русі. Політичні кордони розчиняються тут в контурах спільної політичної долі. Саме тому, каже Стасюк, якщо б ми воліли уявити себе посланням в пляшці, то, безумовно, хотіли б, щоб нас прочитав Бабель в Одесі, – більше, ніж, скажемо, Стріндберг у своєму стерильному Стокгольмі.

Цей варіант локальної ідентичності, напевно, дуже добре вкладається в поняття глокалізації, яке в 1995 запропонував Роланд Робертсон. За думкою Робертсона, глокалізація – це відповідь локальних просторів на глобалізаційні простори, виявлення та переоцінка регіональних транскордонних ідентичностей [Робертсон 2008]. Тому для Стасюка Бабель в Одесі виявляється більш бажаним читачем, ніж швед Стріндберг. Від Бабеля поляк очікує варіанту внутрішнього розуміння.

Ця погранична ідентичність включає й відчуття непевності та постійної небезпеки. Юрій Андрухович оприявнює це через образ вічної втечі – якщо не від росіян, то від німців [Андрухович Ю. 2001]. А в дослідженні Ярослава Грицака «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота» бачимо такі міркування: «На карті світу є такі місця, де програєш вже через те, що народився саме тут. У XIX ст. Австрійська Галичина була одним з них. Той, хто хотів собі багатства і слави, чи бодай просто спокійного життя собі та своїй сім'ї, найперше мусив виїхати звідси. Якби галицькі предки Карла Маркса та Зигмунда Фрейда – якщо обмежитись тільки двома прикладами – назавжди залишились в цьому краї, світ навряд чи щось почув би про їхніх геніальних нащадків» [Грицак 2006: 27].

Образ мерехтливого пограниччя, в якому сходилися долі багатьох народів, дуже часто знаходить ностальгійне відображення, аж кулінарної ностальгії, яку досліджувала Е. Нарвселіус [Нарвселіус 2015]. В останні роки все частіше з'являється розуміння граничної відмінності буття реального багатокультурного простору від цукрових картинок спільного життя, де всі всіх люблять та розуміють. Розуміння галицького пограниччя розгорнулося візією неминучих катастроф в другому романі Софії Андрухович «Амадока» [Андрухович С. 2020]. Інколи зустріч різних світів смертельна.

Звільнення від радянської спадщини

Війна гостро поставила питання про присутність слідів інших держав, які зараз асоціюються саме з агресією, а саме, СРСР та російської імперії. Початок вторгнення росії в 2014 р. гостро поставив питання про присутність в публічному та культурному просторі слідів радянської держави. Відповіддю держави на стихійний «ленінопад» стала політика декомунізації в Україні, оформлена на законодавчому рівні пакетом законів, прийнятих в 2015 році. Було прийнято чотири закони: «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» [Верховна Рада України 2015с], «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945» [Верховна Рада України 2015d], «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» [Верховна Рада України 2015а], «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» [Верховна Рада України 2015b]. Наступним кроком після проведення декомунізації пропонувалося провести широкі процеси деколонізації та виведення українського простору з-під впливу російської імперії.

Широкомасштабне вторгнення росії до України 24 лютого 2022 року стало тригером для нової хвилі дерадянизації та ширше – дерусифікації України. Стихійні повалення та демонтажі пам'ятників радянської доби викликали бурхливі дискусії – від закликів вичищати простір від будь-яких слідів російської імперії до вимог «не виливати дитину разом з водою» та провести широкі обговорення саме українського сегменту радянської культури.

Емоційне напруження цих дискусії та звинувачень виявляє помітну проблему, яка існує в полі досліджень української культурної спадщини, а саме відсутність поняття імперського шару української спадщини. Якщо з українською культурою радянського часу плідно працюють декілька культурних ініціатив («Де не де» [DE NE DE 2022], музей «Територія терору» [Територія терору 2022] тощо) та окремі дослідники, то спадок колоніального часу виявляється в цілому непропрацьованим полем.

Спадщина є складним поняттям, яке не є синонімом набору культурних цінностей, «якими ми маємо пишатись». Показовим в цьому контексті є включення до списку української культурної спадщини об'єктів, що знаходяться на території Чорнобильської Зони відчуження – зокрема, так званої «Дуги», загоризонтної радіолокаційної станції, яка в світових дослідженнях теми Чорнобиля мала назву «російського дятла». Чи маємо ми пишатися наявністю Дуги? Ні. Чи є це частиною спадщини? Так. Ми не хотіли мати такий спадок, але важливо зберігати цей об'єкт як свідчення епохи, до якої ми не хочемо повертатися, саме як попередження. Спадок має реєстр не тільки «ми пишаємось», але й реєстр «ми попереджаємо», «ми пропрацюємо травму».

Якщо пропрацювання теми культурного доробку українців часів імперій останніми роками рухається достатньо помітно, то місце діячів, які прочитуються в контексті існування сучасної української держави як «чужі», залишається в кращому випадку «сліпою плямою». Якщо звернутись до культурного шару колишньої Австрійської імперії на території сучасної України (який не викликає гострої негативної реакції в силу безпеки цієї присутності), то можемо нагадати спадщину Й.-Г. Пінзеля. За всієї своєї унікальності творчість Пінзеля продовжує бути в українському культурному ландшафті чимось не таким видимим – попри успіх виставки Пінзеля в Луврі в 2013 р. фігура митця залишається в полі уваги переважно спеціалістів. Поява фігури Пінзеля в романі Софії Андрухович «Амадока» як раз фіксує ситуацію «невидимості» – роман створює ландшафт забуття в культурі України [Андрухович С. 2020].

Додаткових барв набуває тема присутності в українському культурному просторі надбання авторів, які не підтримували процесів формування української політичної традиції. Варто нагадати ситуацію, яка складається біля меморіального музею М. Булгакова, який знаходиться на межі закриття через звинувачення в просуванні імперських та антиукраїнських ідей [Літературно-меморіальний музей 2022]. Нагадаю, що герої роману «Біла гвардія», які мешкали саме в тому домі, де зараз знаходиться музей, не були в захваті від перспективи створення незалежної української держави. Ситуація саме з таким культурним доробком є викликом для сучасної української культури, травмованої війною та усвідомленою потребою в деколонізації.

Згадка про музей Булгакова в Києві змушує згадати критичні тексти на його адресу. Всі, хто придивлявся до музею на Андріївському узвозі, не міг пройти повз різко критичний текст Оксани Забужко, який однозначно інтерпретує факт існування музею Булгакова в Києві як острівець імперського мислення, якого треба позбутись. В контексті проголошеного міністерством культури України курсу на деколонізацію та дерусифікацію перспективи існування музею втрачають позитивність.

Шляхи деколонізації України

При цьому, на думку авторки цих рядків, спроби вичистити публічний простір від всіх слідів російської імперії можуть заважати реальній деколонізації. Деколонізація – це створення підстав реальної незалежності та розуміння власної історії у всій її складності, з усвідомленням рівня вкоріненості комплексів меншовартості та відсутності інструментів протистояння імперській апропріації.

В цьому контексті мені б хотілося згадати декілька есеїв О. Забужко, які були написані в 90-ті роки та зібрані в збірці «Хроніки від Фортинбраса» [Забужко 2001]. Письменниця в різних контекстах порівнює картину світу колонізатора та колонізованого, зауважуючи наявність не тільки проблем, але й переваг погляду колонізованого. На цьому варто зупинитись окремо.

В есеї «Психологічна Америка і азійський ренесанс» Забужко аналізує підвалини витривалості та стійкості колонізованих культур. Причина цього у від початку більш широкому діапазоні голосу. Для колонізованого дорога до себе починається з досконалого засвоєння мови колонізатора – в імперії ти не маєш шансу не володіти культурними кодами титульної культури. Таким чином, становлення колонізованого відбувається в засвоєнні принаймні двох знакових систем, що надає йому більшу гнучкість та здатність подивитися на себе ззовні. Це надає подекуди більше шансів набутти власного голосу, ніж представнику так званої «високої цивілізації» (останні часто хворіють на уявлення про власну єдиність). Забужко цитує єврейського поета Я. Гладштейна, який зауважує, що різниця між ним та Еліотом в тому, що «я маю його читати, а Еліот мене – ні» [Забужко 2001: 302]. Додаткове знання надає колонізованим культурам сил, розширює амплітуду голосу – це перевага, якої позбавлені представники «високих культур». На «маргінесах» Забужко зауважує, що сприйняти цю думку власне представнику «високої культури» практично неможливо. Вона наводить приклад, що саме цей фрагмент її тексту був відредагований в американському часописі, для якого був написаний – висновок зі слів Гладштейна був повністю викреслений. Забужко припускає, що цей висновок для американського редактора здається цілком позбавленим сенсу.

Ці міркування Забужко відтіняються порівнянням маргіналії та провінції. Маргінальний простір в будь-якому культурному середовищі виявляється напрочуд продуктивним – через наявність динамічної опозиції, яка сприяє народженню нових сенсів. Простори пограниччя завжди продуктивні. На протилежність цьому провінція – безплідна [Забужко 2001: 626]. В той момент, коли в просторі провінції народжується відчуття власної відмінності, тобто позначається наявність різних знакових

систем, провінція перетворюється на маргіналію, на пограниччя, займаючи своє місце в динамічній опозиції.

Розуміння розвитку власне української культури неможливе без контексту саме існування цих динамічних опозицій. Важливо також усвідомлювати відмінність колоніальної культури – наявність в ній сліпих плям, точок радикальної нездатності бачити. І це надає інструменти розуміння власне колоніального ставлення. Колонізований та колонізатор бачать різну картину світу – це важливо не тільки для розуміння того чи іншого феномену існування української культури. Це важливо для вибудовування стратегії розуміння сусідніх країн, які не зникнуть з мапи.

Тому дослідницькі центри точок присутності імперського мислення на території сучасної України важливі саме для створення резервів стійкості української культури. Імперське минуле є даністю, якщо ми зробимо вигляд, що його не було – це зовсім не сприятиме вивільненню потенціалу української культури. Навпаки. Знаки присутності імперії в публічному просторі мають бути присутні – як запобіжник, як постійне нагадування, які небезпеки продовжують нас спіткати.

Повертаючись до дому Булгакова, маємо зауважити, що музей оприявнює проблему відсутності поняття імперського шару культурного спадку України. Вивчення імперії є потужною зброєю в процесах деколонізації. І це не має жодного стосунку до її глорифікації. Пост-колоніальні студії в Україні мають бути спрямовані не тільки на доведення суб'єктності української культури та вичищення від впливів імперії (імперій), але й на раціональне незалежне визнання власного права на той культурний здобуток, який був інспірований, наприклад, життям в Києві. Подолання залежності від імперії полягає не в знищенні всіх слідів імперії, а в відмові від страху перед імперією та готовністю користатися плодами, які були створені саме в контексті українських реалій. Саме біля фігури Булгакова може бути розгорнутий аналіз імперського шару української культури, який включає як художній шар, так і науковий (Сікорський), філософський (Шестов) тощо.

Унікальна локація дому Булгакова дозволяє проаналізувати складне взаємне проникнення декількох культурних шарів в Києві перших десятиліть ХХ століття. Дім надає можливість чітко бачити один з декількох шарів київської культури, який є віддзеркаленням загальної імперської візії, але є породженням саме київського культурного середовища. Саме специфіка погляду Булгакова дозволяє проаналізувати колоніальність не тільки в аспекті відкрито репресивної функції, але й в аспекті створення особливий культурної оптики, в якій декілька культурних шарів переплітаються один з одним, при цьому залишаючи поля невидимості. Неоднозначність, простори сліпоти, фокуси зацікавленого вдивляння, подекуди неочевидної закритості національних та мовних громад, кон-

кретні фокуси неприйняття власне української суб'єктності, сутність багат шарового культурного середовища – все це має бути полем ретельного аналізу. Локальний вимір концепції передбачає горизонтальну візію життя людей на Андріївському узвозі, на Подолі та в Києві в цілому. Оптика різних мешканців дому надає можливість стереоскопічного бачення з позначенням просторів перетину поглядів, сліпих плям, точок розуміння та відторгнення.

Висновки

Війна зсунула декілька важливих шарів колективної пам'яті, які мають бути переосмислені, інколи радикально. Процеси «воєнного» перезавантаження колективної пам'яті в Україні почалися в 2014 та набули додаткових обертів в 2022. Найбільш проблемні вузли колективної пам'яті пов'язані очікувано з періодами історії України, коли вона входила до складу інших держав, особливо тих, правонаступницею яких є сучасна росія. Попри цілком очікуване бажання очистити простір української колективної пам'яті від зовнішніх впливів та виявити точки апропріації української спадщини, ми бачимо необхідність пропрацювання імперських наративів щодо України та роботи з поняттям імперського шару української спадщини.

Посилання:

- Андрухович С. (2020). *Амадока*. Львів: Видавництво Старого Лева.
- Андрухович, Ю. (2001). Центральна-східна ревізія. *Стасюк А., & Андрухович Ю. Моя Європа. Два есеї про найдавнішу частину світу*. Львів: Класика: 69–127.
- Ассман, А. (2016). *Забвение истории – одержимость историей*. Москва: НЛО.
- Верховна Рада України (2015а). Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». *Відомості Верховної Ради* 26, ст. 218. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>
- Верховна Рада України (2015b). Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки». *Відомості Верховної Ради* 26, ст. 219. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>
- Верховна Рада України (2015c). Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті». *Відомості Верховної Ради* 25, ст. 190. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>
- Верховна Рада України (2015d). Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945». *Відомості Верховної Ради* 25, ст. 191. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>
- Грицак, Я. (2006). *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота*. Київ: Критика.
- Грицак, Я. (2002). Двадцять дві України. *Критика* 4(54): 3–6.
- Забужко, О. (2001). *Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х*. Київ: Факт.

- Зінченко, О. (2016). *Польські олені, Обама та колективна пам'ять українців*. Харків: Видавництво прав людини.
- Літературно-меморіальний музей М. Булгакова. (2022). *Музей Булгакова. Офіційний сайт*. <https://bulgakovmuseum.com/>
- Нарвселиус, Е. (2015). Аромат пам'яті з присмаком ностальгії: тематичні ресторани в пограниччях Центрально-Східної Європи. *Україна модерна*: <https://uamoderna.com/md/narvselius-thematic-restaurants-cee>
- Рябчук, М. (2003). *Дві України: реальні межі, віртуальні війни*. Київ: Критика.
- Стасюк, А. (2001). Корабельний щоденник. *Стасюк А., Андрухович Ю. Моя Європа. Два есеї про найдавнішу частину світу*. Львів: Класика: 5–67.
- Робертсон, Р. (2008). Глокалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність / пер.з англ. Т. Цимбала. Фезерстоун, М., Леш, С., Робертсон, Р. (ред.) (2008). *Глобальні модерності*. Київ: Ніка-Центр, 48–72.
- «Територія терору». Меморіальний музей тоталітарних режимів. (2022). *Територія терору. Офіційний сайт*. <https://museumterror.com/>
- Яремчук, О. (2018). *Наші інші. Історія українського різноманіття*. Львів: Човен.
- Basu, P. (2013). Memoryscapes and Multi-Sited Methods: Researching Cultural Memory in Sierra Leone. *Research Methods for Memory Studies*, ed. by Emily Keightley and Michael Pickering. Edinburgh: Edinburgh University Press: 115–131.
- DE NE DE – Home. (2022). *DE NE DE. Facebook community*. <https://www.facebook.com/denedenede/>
- Nora, P. (1998). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire *Representations* 26: 7–24.

References:

- Andruhovych S. (2020). *Amadoka*. [In Ukrainian]. Lviv: Stary Lev Publishing House.
- Andruhovych, Y. (2001). Central Eastern revision. [In Ukrainian]. Stasyuk A., & Andruhovych Y. My Europe. *Two essays on the oldest part of the world*. Lviv: Klasyka: 69–127.
- Assman, A. (2016). Forgetting history is an obsession with history. [In Russian]. Moscow: UFO.
- Basu, P. (2013). Memoryscapes and Multi-Sited Methods: Researching Cultural Memory in Sierra Leone. *Research Methods for Memory Studies*, ed. by Emily Keightley and Michael Pickering. Edinburgh: Edinburgh University Press: 115–131.
- DE NE DE – Home. (2022). *DE NE DE. Facebook community*. <https://www.facebook.com/denedenede/>
- Hrytsak, Y. (2006). *A prophet in his homeland. Franko and his community*. [In Ukrainian]. Kyiv: Kритика.
- Hrytsak, Y. (2002). Twenty-two Ukraine. [In Ukrainian]. *Critique* 4(54): 3–6.
- Literary and Memorial Museum of M. Bulgakov. (2022). *Bulgakov Museum. Official site*. [In Ukrainian]. <https://bulgakovmuseum.com/>
- Narvselius, E. (2015). The aroma of memory with a taste of nostalgia: thematic restaurants in the borderlands of Central and Eastern Europe. [In Ukrainian]. *Modern Ukraine*: <https://uamoderna.com/md/narvselius-thematic-restaurants-cee>
- Nora, P. (1998). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire *Representations* 26: 7–24.
- Ryabchuk, M. (2003). *Two Ukraines: real borders, virtual wars*. [In Ukrainian]. Kyiv: Kритика.

- Stasiuk, A. (2001). Ship's diary. [In Ukrainian]. Stasyuk A., Andruhovych Y. *My Europe. Two essays on the oldest part of the world*. Lviv: Klasyka: 5–67.
- Robertson, R. (2008). Glocalization: space-time and homogeneity-heterogeneity / translated from English by T. Cymbal. Featherstone, M., Lesh, S., Robertson, R. (Eds.) (2008). *Global modernities*. Kyiv: Nika Center, 48-72.
- “Territory of Terror”. Memorial Museum of Totalitarian Regimes. (2022). *Territory of terror. Official site*. [In Ukrainian]. <https://museumterror.com/>
- Verkhovna Rada of Ukraine (2015a). Law of Ukraine “On access to archives of repressive bodies of the communist totalitarian regime of 1917-1991”. [In Ukrainian]. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine* (26), Art. 218. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine (2015b). Law of Ukraine “On Condemnation of Communist and National Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes and Prohibition of Propaganda of Their Symbols.” [In Ukrainian]. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine* (26), Art. 219. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine (2015c). Law of Ukraine “On the legal status and commemoration of the fighters for the independence of Ukraine in the 20th century”. [In Ukrainian]. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine* (25), Art. 190. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine (2015d). Law of Ukraine “On the Perpetuation of the Victory over Nazism in the Second World War 1939-1945”. [In Ukrainian]. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine* (25), Art. 191. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>
- Yaremchuk, O. (2018). *Our others. The history of Ukrainian diversity*. [In Ukrainian]. Lviv: Choven.
- Zabuzhko, O. (2001). *Chronicles of Fortinbras. Selected essays of the 90s*. [In Ukrainian]. Kyiv: Fact.
- Zinchenko, O. (2016). *Polish deer, Obama and the collective memory of Ukrainians*. [In Ukrainian]. Kharkiv: Human Rights Publishing House.

Oksana Dovgopola. Ukrainian Present in the mirror of the Past – a problem of multi-layeredness

The article is devoted to actualization of the problem of multilayered nature of Ukrainian history in the situation of wide-scale Russian-Ukrainian war. Ukrainian heritage includes the layers of few empires, namely two of them (Russian empire and USSR) create associations with the state, attacking Ukraine now. Under the influence of history, modern Ukrainian society is often characterized by cultural fragmentation and existence in the regime of a cultural frontier: next to the actual Ukrainian culture and history, there is a legacy of imperial culture, and imperial history has become an integral part of the history of Ukraine itself. The multi-layered nature of Ukraine's history is reflected in the complex political landscape of Ukrainian society and shapes it in many respects. Discussions about the interpretation of the history of Ukraine are conducted not only by historians, but also by politicians. This significantly affects the study of historical memory in Ukraine, but also gradually changes the collective memory of Ukrainians. The policy of historical memory is largely influenced by the historical policy of the

state and other political forces. The main lesson for Ukraine is the need for a clear definition not only of the evaluation of certain periods of the history of Ukraine, but also of the methodology of providing historical evaluations. In addition, it is necessary to take as a basis the special laws of Ukraine devoted to specific issues of the policy of historical memory. The former semi-colonial status of Ukraine as part of Tsarist Russia and the USSR actualizes the problem of overcoming the remnants of the influence of this colonial past. Therefore, working with historical memory in Ukraine requires an obligatory appeal to post-colonial studies. The strategy of memorizing of the empire past ought to include the instruments of working through the memory of these periods: it is necessary to provide a proper assessment and to distance oneself from such a past. Author observes the dynamics of working with the imperial past in recent decades.

Key words: *collective memory, cultural cleavage, lessons of history, heritage of imperial culture, empire, semi-colony, politics of historical memory.*

Довгополова Оксана, докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (України). Сфера наукових інтересів: філософія історії, дослідження пам'яті.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2275-3815>

E-mail: o.dovgopolova@onu.edu.ua

Dovgopolova Oksana, Doctor of Sciences in Philosophy, professor, professor of the Department of Philosophy of the Odessa I. I. Mechnikov National University (Ukraine). Field of scientific interests: philosophy of history, memory research.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2275-3815>

E-mail: o.dovgopolova@onu.edu.ua